

ZALÁN TIBOR (1954) Budapest

Az igazság soha nincs középen: mint az inga, mozdul erre-arra

Thimár Attila interjúja Zalán Tiborral

Az ember életében szükségképpen vannak fordulópontok, ezek legtöbbször nem saját maga határozza el, hanem a körülmények kínálják meg vele. Ilyen az is, amikor nyugdíjba vonul. Sok más mellett ez adott apropót, hogy a költővel, drámaíróval, esszéistával elbeszélgessek.

▼ **Kezdjünk egy talán furcsán és kellemetlenül ható kérdéssel: hova szeretnél még eljutni az irodalmi életben, az alkotói pályán? Mit, miket szeretnél még megírni vagy elérni?**

▼ Nézd, nekem a legfontosabb az lenne, hogy be tudjam fejezni a *Papírváros* többkötetes regényciklust, amiből három kötet megvan, és körülbelül húsz éve kezdtem el írni. Tehát erre az utolsó kettőre kell még legalább tizenöt év. Most hatvannégy éves vagyok, hetvennégy, nyolcvan... igen, a nyolcvanadik évemet meg kellene érnem. Ez egy távlati cél. Nem magam, hanem a regény miatt. Versben én már nem sok mindent akarok megírni. Újítni se kívánok, nem akarok se modern, se konzervatív, se avantgárd lenni. Semmilyen se akarok lenni. Már csak Z. T. akarok lenni, aki írja a verseit. Olyanokat, amilyenek az eszébe jutnak, és leszárom, hogy ki mit vár el, mit kér számon tőlem...

▼ **Bocsánat, de eddig is leszartad, nem?**

▼ Eddig is leszartam, de ezentúl tudatosan fogom. Eddig ösztönösen történt a dolog. Most már tudatosan történik majd az ügy. Ez is egy cél, hogy végképp szakítok a reflexiókkal, amik a külső világ felől érkeznek felém.

▼ **Ez a változás életkortól függ? Az ember egy idő után megöregszik, és úgy gondolja, hogy mindenki más hülye, vagy a viszonyok változtak meg körülötted?**

▼ Szerintem mind a kettő igaz. Mindenki hülye körülöttem, az biztos. Legalábbis az irodalomban. Persze én magam is sokat változtam, kiveszett belőlem az a fenegyerekség, amit annyira szerettem, amit annyira számon kértek rajtam. Már az se vigasztal, hogy körön kívül vagyok, amiért mindenki becsült és mindenki dicsért, és amiért mindenki olyan sokra tartott állítólag. Csak közben azt vettem észre, hogy például mindenki nyúlja lefelé a pénzeket, az ösztöndíjakat. Nem akarom most nevesíteni, se az ösztöndíjat, se a pénzt, de mindenki valahonnan valamit lenyúl, és közben büszkén bólogat, hogy ott van középen az a faszkalap, aki meg semmit se. Ó, milyen becsületes ember. Ím, vannak becsületes emberek meg tisztességes írók, költők is a világon. Na most, ezt hívják balekségnek. Amire büszke voltam, azt most már balekségnek tartom. Füttyölök arra, hogy ki mit mond, én most már szeretnék nem balek lenni. Ez azt jelenti, hogy ha kérnek tanítást, tanítok, ha kérnek könyvírást, adok. Nincsenek már jobb- meg baloldalaim. Most már közép sincs, ami eddig volt. Pontosabban a közép még mindig van, mert nem akarok becsatlakozni sehova, de most már nem veszek tudomást semmilyen oldalról jövő biztatásról, vállveregetésekről, Júdás-csókokról.

Nagyon meglepődtem, amikor egy jeles költő azt írta az irodalmi hetilapban, hogy a közép mint olyan mostantól megszűnt. Részben az dühített fel, hogy ezt ő eldöntötte, és onnantól kezdve mint faktumot kezelte. A másik pedig az, hogy mit jelent az, hogy a közép megszűnt. És mit jelent az, hogy közép? Ezt a hármat nem definiálta. Ha ezt megtette volna, hálás lettem volna neki, mert akkor talán még el is fogadtam volna, amit mondott. Amikor én kiléptem az Írószövetségből, és nem léptem be a másik írószövetségekbe, ezen mindenki nagyon meglepődött. Akkor azt gondoltam, hogy jót tettem magammal azzal, hogy középre állok. Aztán két dologra kellett rájönnöm. Az egyik, hogy aki középen áll, azzal nagyon ki van baszva, mert a pénzosztásnál, az ösztöndíjosztásnál szóba se kerül a neve. Kihagyódik mindenből. Mintha önmaga ellensége lenne. A másik pedig az, hogy aki középen van, arra mind a két oldalról lőnek, mert utálják. Azt utálják benne, hogy nem amott áll, ha már nem velük áll egy oldalon. Tehát jobban becsülik azt, aki amott áll, mint aki nem áll sehol sem. Mert a sehol sem állók kiszámíthatatlanok. Annál is inkább, mert én azért álltam középre, mert azt gondoltam, hogy ott van az igazság.

Akik az egyik oldalon vannak, azt hiszik, hogy náluk az igazság, a másik oldalon pedig máshogy hiszik ugyanazt. Én meg voltam róla győződve, hogy az igazság középen van. Aztán, ahogy végiggondoltam az életemet, a történeteket, arra kellett rájönnöm, hogy az igazság soha nincs középen. Az olyan, mint az inga, hogy mindig valamerre elmozdul. Ha én demokratikus gondolkodónak nevezem magam, szabad gondolkodónak, akkor nekem kutya kötelességem az inga után mennem. Ha jobbra megy, ha balra megy. Amikor éppen abban a pozícióban van az inga, amiben éppen van, akkor azt kell képviselni. Ezt megint nem veszik jó néven, mert mi az, hogy egyszer liberálisabb-szerűbb a megnyilatkozásom, máskor nemzetiszerűbb. Hol ilyen, hol olyan. A megnyilatkozásom pedig mindig olyan, ahogy az inga diktálja számomra a létezését. Na, most ezt nem tudják tőlem elfogadni ebben az országban. Ez elképesztően zavaró, elképesztően bosszantó, elképesztően felháborító. A „megbízhatatlan” jelzöt vonja maga után – akire nem lehet számítani. És nem is számítanak arra, hogy én bár mikor is csatlakozom hozzájuk.

➤ **Úgy érzem, most, ahogy mondod, kicsit összecúsztak itt az esztétikai – avantgárd, modernista –, illetve az irodalompolitikai kategóriák, hogy ki milyen oldalon áll. Ha az ember kiáll mindkét oldalról és közéről is, attól még lehet újító...**

➤ Nézd, kitaláltam egy versformát magamnak, és ebben jól érzem magam. Ez újítás. Kilencsoros, kilenc szótagos strófákba írom a verseimet, ami nyolcvanegy szótag. Nyolc meg egy az kilenc, az is kilenc. Ez tökéletesen bezáruló kör. Igaz, olyan nagy vágyakozásaim nincsenek, hogy feltaláljak még bármit is. Ami a kultúrpolitikai oldalakat illeti, az azért nem olyan egyszerű dolog. Tehát nem biztos, hogy az esztétikát és adott esetben a politikát nem szabad vagy nem kell összekeverni. Egy barátom azt mondja – induljunk ki most ebből –: most olyan rangsorok születnek, hogy senki nem olvas senkit, csak azokat, akik a „mi” oldalunkon vannak. Ők a felső réteg; aki olyan ingadozó, az a középső réteg; aki meg a túloldalon van, az az alsó. Esztétikailag. Legalább két ilyen rétegződés képződött meg Magyarországon. Nem fontos az, hogy te mit csinálsz, milyen formai megoldásokkal vagy üzenetekkel operálsz. Itt, a nemolvasók világában rég nem számít az, hogy mit írsz. Az a legkevesebb. Az meg, hogy hogyan írsz, még kevesebb.

➤ **Ez szükségszerű velejárója az irodalmi életnek? Vagy véletlenül alakult ki, esetleg pusztán külső hatásokra?**

➤ Természetesen szükségszerű velejárója. Az emberek nagy része megpróbálja meglovagolni a nyilvánosságot. És a nyilvánosság ebben a pillanatban nem választható le a politikai jelenléttől. El is várják az emberek, hogy nyilvánosan állást foglalj. Mondjuk, egy olyan esetben, mint amilyen az írószövetségi széthasadás volt. Azt nem esztétikai alapú változásként éltük meg, hogy, mondjuk, az avantgárdok leváltak, és maradtak a népi szürrealisták. A baloldal levált, és otthagyta a jobboldalt, vagy a nagyrészt baloldal a nagyrészt jobboldalt. Az esztétikai kérdések nem fontosak ebben a pillanatban Magyarországon.

➤ **Régebben fontosak voltak?**

➤ Szerintem volt, amikor fontosak voltak. Ehhez kellett egy kis elnyomás. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy visszasírom a Kádár-rendszert, és egy kis elnyomást akarok. De amikor volt tiltás, akkor az ember mindig lázadt annak bármilyen formája ellen. Tehát amikor az irányzatos folyóiratokat nem engedélyezték, akkor az ember irgalmatlan erővel próbált irányzatos folyóiratot csinálni. Amikor az avantgárd tiltott gyümölcs volt, az ember próbált avantgárd formációban gondolkodni és azokat megjelentetni. A rendszerváltozás óta pedig éppen az a nagy vívmánya egy-egy folyóiratnak, ha nem irányzatos, hanem mindenfajta szerző mindenfajta művét magához öleli, mert érdekes módon az irányzatos folyóiratok nem esztétikai sodrások, hanem politikaiak mentén alakultak ki. Amikor egy-egy folyóiratról beszélünk, és őszintén beszélünk, akkor pontosan tudjuk, hogy annak a folyóiratnak balra hajlik el az ága, ennek meg jobbra.

➤ **Fogalmazzunk inkább úgy, hogy van, aki akkor kap pénzt, ha baloldali kormány van hivatalban, és van, aki akkor, ha jobboldali.**

➤ Pénzt mindig kap a folyóirat. Minden folyóirat. Csak nem ugyanazokat a pénzeket kapja. Szerintem a különféle támogatások közül a nem láthatóak fontosabbak itt. Nyilvánvaló, hogy a Kortársat – nevezzünk meg egy folyóiratot, aminek te vagy a főszerkesztője – és az Élet és Irodalmat nem ugyanaz a társaság pénzeli. Ha pénzeli. Tételezzük fel róla, hogy pénzeli vagy szponzorálja, támo-

THIMÁR ATTILA (1969) Budapest

gatja vagy szívesen segít rajta. De az biztos, hogy teljesen más rétegekből érkezik a támogatás. Az pedig nem esztétikai kérdés.

▼ **Azt mondtad, a Kádár-rendszer elnyomása és szankciói abból a szempontból voltak előnyösek, hogy a hivatalos irodalompolitika által nem kedvelt irányzatokat, alkotói módokat lehetett egyfajta ellenállásként is művelni. Viszont sok minden nem jelenhetett meg, s ezért számos alkotóról nem tudhattuk igazából, hogy milyen az értéke műveinek. Amikor meg eljött az elnyomás vége, kiderült, hogy nem lettek nagy írók.**

▼ Én ezt fordítva látom. Úgy vélem, hogy az előző – nevezzük nevén a babát –, a puha Kádár-rendszerben azok is írók voltak, akik nem írók voltak. Elég volt, ha ellenzéki hangokat pengettek meg. Ott sem igazán működött az esztétikai mérlegelés, hanem az, hogy tudok-e olyan metaforát mondani, hogy a „lánctalpak alatt ropognak a csontok...” Ez egyértelmű, hogy az orosz tankok '56-os bevonulását idézi meg. Ha ezeket le tudta írni, akkor meg tudta jelentetni bárki. Ezért rengeteg rossz költő tetszelgett abban a pózban, hogy ő költő, merthogy az ellenzéki magatartásban konszenzus volt körülötte, hogy szükség van az ő költészetére, az ő bátorságára. Holott ezeknek az alkotóknak nagy része nagyon silány minőségben termelt. Amikor eljött a rendszerváltozás, azért nem voltak nagy költői kiugrások, mert nem volt kiknek kiugrani. Akik addig tudtak írni, azok azután is tudtak. És azután is azt írták, amit írtak. Akik pedig nem tudtak írni, hiába próbálkoztak másfajta szólammal, nem ment, kifordult alóluk a föld.

Nézd, elmesélek neked egy esetet. Volt egy irodalmi tanácskozás a Debreceni Irodalmi Napokon, amikor is arról volt szó, hogy mi az irodalom szerepe a politikában. Akkor már voltak hálózatok, de nem voltak még pártok. Én az egyik korreferense voltam ennek a beszélgetésnek. Nem tudom, ki tartotta a fő referátumot, talán éppen Csoóri Sándor. És ő azt mondta, hogy most van az a pillanat, amikor az írók be kell hogy vonuljanak a parlamentbe és a politikába. Át kell venni a szerepeket és a helyeket, és át kell venni az ország vezetését, és meg kell mondani az íróknak, hogyan politizáljanak. Akkor történt meg az, hogy én Balassa Péter oldalára kerültem – nem sokszor volt ilyen –, amikor azt mondtam, hogy most érkezett el az ideje, hogy az írók gondolkodjanak, és csak az írással foglalkozzanak, és ne politizáljanak az írásaikban. Ne váltsák meg most már a világot, ne váltsák meg Magyarországot, ne váltsák meg a rendszert, hanem írjanak irodalmi műveket. Most már ne politikai allúziókkal teli szarságokkal nyomják előre magukat. Én ezt úgy fogalmaztam meg a költészetben, Mallarmé-re visszamenve, hogy a vers az nem mondanivaló. A versnek nincs mondanivalója. A vers az szavak furcsa egymás mellé helyezése, olyan szomszédsága, ami addig nem volt még a nyelvi közegben. Tehát egy költőnek a szavakkal kell foglalkoznia, és nem azzal, hogy emelik-e a hús árát, vagy hogy drótot feszítenek-e a határon, vagy lebontják-e a tornyokat. Ez nem rám tartozik. Ezt mint magánember vagy mint közíró megírhatnám. Mint költő: nem az én feladatom. A költőnek az a feladata, hogy verset írjon. És a vers pedig ott kezdődik, hogy a szavakkal tud bánni az ember, nem pedig a gondolatokkal és az indulatokkal.

▼ **Mennyire kíváncsiak ma az emberek a költészetre? Mondjuk, a politika helyett? Manapság van száz embernél több, aki kíváncsi rá?**

▼ Mindig annyi ember van az irodalom mezsgyéjén, ahányra szükség van. Tehát a száz ember még mindig több, mint hogyha az „olvasó nép mozgalmat” újraélesztenénk, és akkor behajtanánk a könyvtárakba meg a pavilonokba az embereket. Én, ha jól emlékszem, Szmederevóban voltam egy nemzetközi költőtálalkozón, ahol egy gyárüzemben több ezer munkás előtt ebédidőben tartottunk író-olvasó találkozókat vagy felolvasást. Nemzetközi stáb, angol, francia, ilyen-olyan, japán, mindenféle népség volt ott költőként. Mindenki a saját nyelvén olvasott fel két-három verset. A rettentő szomorú melósok pedig ott ültek olajos munkásruhában, és bánatosan néztek bennünket, hogy mikor akarjuk végre abbahagyni. Akkor én elmondhattam, hogy mit tudom én, háromezer ember előtt olvastam fel.

Most néztem meg újra az *Egri csillagokat*, mert írnom kell róla annak kapcsán, hogy a Nemzetinek megírtam a színdarabváltozatát. Abban mondja Dobó, hogy „inkább száz bátor ember, mint kétezer egér vagy nyúl”. Hát én is azt gondolom, hogy inkább tíz olyan ember, akit érdekel az, amit írok, mint száz, aki vagy azért ül be, mert divat beülni, vagy mert meg akarja mutatni, hogy ő mégiscsak az intellektuális körökhöz tartozik. Vagy egyszerűen csak unatkozik, és ott meleg van.

▼ **Milyen a kapcsolatod a saját közönségeddel? Van visszajelzés?**

▼ Érdekes módon sok visszajelzésem van. Részben a Facebook – az jelentősen megnöveli a visszajelzések lehetőségét. A Facebookon nem szoktam szépirodalmat közölni. Legfeljebb a tárcáimat

szoktam megosztani. De jönnek, jönnek visszajelzések. Meg az e-mail nagyon megsegíti. Jönnek reakciók a megjelent szövegekre. És hát ezeknek én nagyon örülök. Most például valaki felhívott az-zal, hogy egy hét évvel ezelőtt az ÉS-ben megjelent versem találta meg valahol, amit a feleségemnek ajánlottam, és hogy ő ezt remekműnek tartja, és hát meg van döbbenve, és már hússzor elolvasta, és nagyon boldog. Szóval, vannak ilyen megtalálások, amikor hirtelen rátalálnak az emberre, meg vannak emberek, akik rendszeresen követik azt, amit csinálsz. Azt onnan lehet tudni, hogy a könyveid elkelnek vagy nem kelnek el. Bár az már nem mérvadó, hogy ötszáz vagy ezer könyv megy el, amikor hajdanán tízezernél kezdődtek az induló kötetek is. Pontosabban fogalmazok: szerintem nem csökkent az olvasóközönség létszáma. Az stagnál. Körülbelül mindig ugyanannyi érzékeny ember van. Azt szoktam mondani, hogy a költészet a mandarinok szórakozása. Mindig lesz annyi ember, amennyi emberért érdemes írni. Nem igaz az, hogy egy emberért érdemes írni. Egy emberért nem érdemes. Az az egy ember én vagyok. Az összes többiért viszont már igen.

➤ **De ezzel együtt azért te is érzékeled, hogy az irodalom rangja csökkent. Nemrég éppen nekem szegezte valaki, hogy annak idején, a hetvenes–nyolcvanas években egy főszerkesztő még volt valaki, ma meg hát nyilvánvalóan nem.**

➤ Azt gondolom, hogy ez megfogalmazható úgy is, hogy az előző rendszerben még egy tanár az tanár volt, és valaki, egy tanító az tanító volt, és valaki. Ma egy tanár vagy egy tanító: az senki. Senki. Kilóra megveszi, mondja a gazdag szülő, aki kiszáll a hatalmas autójából. Ugyanígy van az irodalomban is. Az irodalom szerepe jelentősen csökkent természetesen. De ennek így is kell lennie, hiszen az irodalomnak, az irodalmon belül a költészetnek nagy hasonlósága van a komolyzenéhez. A komolyzenei koncerteken megtelnek a termek, de ugyanazzal, ugyanazzal a kétszáz-háromszáz emberrel. Mert a komolyzenéhez fül kell, felkészültség, érzékenység, kifinomultság kell. És ez kevés emberben van meg. Az irodalom társadalmi szerepe természetesen csökken, ha a társadalomnak a saját szerepe is csökken. Tehát már nem nekünk kell megmondanunk, hogy mi jó vagy mi rossz, mert nem is tudjuk megmondani. Itt már egymással ugat minden oldal. Itt már nem tudom, hogy hány párt alakult, egyfarkú kutya, kétfarkú kutya, sokfarkú kutya, sokfarkú párt, mindenféle zászlót lengető emberek, akiket látok a televízióban. Természetes, hogy ebben a közegben az irodalom, ami csak úgy dumál a vak világba meg fikciókban dolgozik, az elveszett, ha nem csatlakozik valamelyik párthoz. Bármilyen különös, ha csatlakozik, abban a pillanatban nyomják. Elkezdik nyomni. Sajnos, lehet tudni, hogy milyen orgánusok milyen kézben vannak. És azok a kezek azokat a kezeket emelik a magasba, akik hozzájuk csatlakoznak. A saját embereiket, azokat látom a plakáton, azokat látom a folyóiratokban, azokat látom a hirdetésekben, a gasztronómiai lapoktól kezdve nem tudom meddig.

Ez egy nagyon furcsa, lobbizós rendszerként működik: le tudod-e butítani magad odáig, hogy egy magazinnak megfeleljen az, amit írsz? Mert ha belegondolsz, az irodalmi folyóiratokon kívül komoly megszólalásokat nem igazán várnak el tőled a hetilapok, magazinok.

➤ **Volt régen az a nagyon híres esszé, amit azóta is emblematikus írásként idéznek, gondolom, sokszor a fejedre is olvastak, az *Arctalan nemzedék*. Most hogy látod, lett-e arca annak a nemzedéknek vagy az utána következőnek? Vagy most már mindegy, mert úgyis arctalan minden?**

➤ Blöfföltem, amikor azt az esszét írtam, ezt már többször nyilatkoztam. Egy nagy blöff volt az az esszé. Azt állítottam volna – ha tudtam volna írni, de akkor még nem nagyon tudtam –, hogy ennek a nemzedéknek igenis van arca. Jovánovics Miklós, az ÉS akkori főszerkesztője mondta, hogy az ő számára az én generációm egy „arctalan nemzedék”. Na, most egyrészt nem lett költőnemzedék ezekből az arctalanokból, mert már akkor szétesett, amikor össze akart állni. Másrészt pedig néhány arc kivált, de nem közösen váltak ki. Tehát én azt mondom, hogy Tóth Erzsébet kivált az arcok közül, akkor. Ő egy nagyon karakteres pályát felmutató költő. Megkésve, de kivált a csapatból Parti Nagy Lajos, de ő már egészen másként és más háttérrel, hátszéllel vált ki az arctalanok közül, mint például Tóth Erzsébet, aki csak a versein keresztül, a művein keresztül vált elismertté és mindenki által tiszteltté. De úgy gondolom, hogy ezt a nemzedéket lemorzsolta az idő. Részben lemorzsolta az, hogy kiszaladt alóluk a politikai szféra, amikor valami ellen lehetett még lázadni, és ez a lázadás meghozta a versek tónusát, hangulatát és izgalmait. Másrészt pedig belefáradtak ebbe az őrlődésbe az emberek, az irodalom hiábavalóságába. Nagy bolondság kell ahhoz, hogy az ember ne úgy kérjen kenyeret, hogy éhes vagyok, hanem úgy, hogy „harmadnapja nem eszek”. Még ki is nevetik, ha így beszél. De ettől viszont nem szabad félni.

▼ **A fiatalokat mennyire ismered, mennyire látod őket külön arcoknak vagy generációnak?**

✔ A fiatalok mindig jönnek. Rövid ideig úgy nézett ki, hogy nemzedékké formálódik a mostani FISZ akkori keménymagja. Az irodalom visszavág címmel alapítottak folyóiratot, amiben természetesen nem mást tagadtak meg, mint engem. És én ezt természetesnek tartom. Nagyon jó dolog, ha az embert megtagadja az a társaság, amelyet életre segített, mert az nagyon rossz lett volna, ha mint élő guru életem végéig ott mászkálok közöttük, és osztom az észet. Elküldtek a piczába, és én el is mentem szépen csendben. A nagyobbik baj az, hogy nem tudták magukat összefogni, nem tudtak érvényes esztétikai programot hirdetni. És aztán, mivel csak vádaskodtak, és csak az irodalomban szokatlan módon durva hangnemben osztották az irodalmat, egy idő után céltalanná és iránytalanná vált az egész társaság. De azután, hogy létrejött a FISZ, ugye, a JAK mellett, ez is botrány volt, mert ebben is nekem tulajdonítottak szerepet, holott én akkor már rég nem szerepeltem a FISZ hangadói között. És ezután már elveszítem szem elől a világot. Tehát, ha azt mondom neked, hogy ismerem a fiatal költőket, akkor hazudok. Nem ismerem a fiatal költészetet.

Idefelé azon tűnődtem, hogy kialakult ez a mentorrendszer most a Kárpát-medencei Tehetség-gondozóval szemben, és vidéken itt-ott tartanak fellépéseket, hogy van-e szabad, van-e független irodalom. Ilyen címekeket adnak, és Sziverit idézik, akihez sajnos semmi közük. A problémám az, hogy ezeket az embereket nem ismerem. Névről sem ismerem őket. Pedig elég sok irodalmi folyóirat jár nekem, és olvasom őket. Tehát az a gyanúm, hogy ezeknek a mentoroknak még mentorokra lenne szükségük. Itt most egy csomó arc felnyomta magát mentornak, tehát valamiféle középgenerációnak, vagy nem tudom, hogyan fogalmazzam meg, tehát egy fokkal magasabbra, mint ahol tartanak. És most ők mondják meg a fiatalabbaknak nagy-nagy demokratikusan és nyilvánvalóan nagy-nagy önérettel, hogy hol lakik az Úristen, mert ők tudják. Én nem tudom.

▼ **Túl azon, hogy hol lakik az Úristen, meg hogy a középgeneráció felnyomja magát, szerinted van-e valami olyan mércéje az irodalomnak, ami egy kicsit objektívebbnek nevezhető? Például a kritikai visszhang, az irodalmi díjak? Vagy az teljesen szubjektív, hogy neked tetszik ez a három költő, egy másik embernek másik három költő?**

✔ Nézd, megint visszatérek a hiánygazdálkodásos irodalmi vagy művészeti rendszerre. Írtam egy tanulmányt *Szomorú aranykor* címmel, amelyben azt fejtegettem, hogy a puha Kádár-rendszer utolsó néhány éve az irodalomnak az aranykorszakát jelenti, és ezután csak rosszabb jöhet. És egyébként bekövetkezett a jóslatom. Meg is indokoltam, hogy miért gondolom így. Abban a kritikai rendszerben, abban a folyóirat-struktúrában, ami akkor volt, egy folyóirat-szerkesztőnek nagyon meg kellett gondolnia, hogy kiről és miről ír. Ott egy-egy könyv megjelenése esemény volt, és ha írtak róla, az szinte kanonizálta az adott könyv létezését. Most sajnos azt látom a folyóiratokban, hogy mindenféle rendszer nélkül jelennek meg a kritikák. Nem próbálnak meg semmilyen rangsort felállítani a megjelenő művek között. Vagy a megjelenő műveket semmilyen kapcsolatba nem hozzák egymással. Csak úgy vannak, csak úgy léteznek. Nem mondják meg, hogy ez jó vagy rossz, hanem csak valamit mondanak róla, és aztán száll az egész a semmiben. A könyvek nagy részéről nem írnak. Mert nincs hely írni, nincs, aki megírja, mert nincsenek kritikusok, mert kritikát írni a legkevésbé kifizetődő dolog Magyarországon. Ezt magam is tudom, én sem írok kritikákat egyébként. Régen nagyon sokat írtam. Tehát nincs, aki eligazítsa az olvasót. És nem csak az olvasót. Nincs, aki engem eligazítana mint író, aki nem vagyok képes elolvasni azt a több ezer könyvet, ami megjelenik most már évente Magyarországon. Ami nagyon jó és egyben nagyon rossz is. Mert ebben a tengerben lehet, hogy nagyon fontos dolgok elmosódnak, eltűnnek nyomtalanul, emberek keserednek meg, és hagyják abba, és akarnokok veszik a kezükbe az irodalmat, és gyűrik maguk alá, amit csak tudnak. Szóval elképesztő tülekedés van. Elképesztő lemaradások vannak, és hát elképesztő tanácstalanság van magán az irodalmon belül is, hogy hogyan lehet az értékének megfelelően integrálni azt a rengeteg fiatal az irodalomba. Ki mondja meg, hogy mi érték és mi nem az, ha nincs rendszer abban sem, amikor értéket mutat fel az úgynevezett kritika? Ha még van kritika.

▼ **Volna olyan irodalmi díj, amit szívesen megkapnál?**

✔ Nem hiszem, hogy érdekelnek a díjak. Amikor váratlanul megkaptam a Szép Ernő-életműdíjat, éppen egy villamoson ültem, és mentem, azt hiszem, valami alkatrészt venni a számítógéphemhez, és nagyon örültem és nagyon boldog voltam, és azért voltam boldog és azért örültem, mert az egy szakmai díj. A szakma képviselői leültek, és mindenféle külső intencionáltság nélkül azt mondták, hogy Z. T. megérdemel egy életműdíjat. Volt már Szép Ernő-díjam, és arra jött, ugye, lezárásként az

életműdíj. Ez a legmagasabb drámaírói díj, amit meg lehet kapni. Valamelyik évben megkaptam a Magyarország Babérkoszorúja díjat. Azt hiszem, ez a legmagasabb szakmai díj a magyar irodalomban. Ennél magasabb költészeti díjat nem tudok elképzelni. Azután jön a Kossuth-díj, de az már nem szakmai elismerés. Tehát ha úgy halok meg, hogy nem lesz Kossuth-díjam, akkor nem fogom a koporsó fedelét alulról zörgetni, hogy még lemaradt egy Kossuth-díj, basszátok meg, azt vágjátok még hozzám. Nyugodt vagyok, mert ahhoz képest, amit mások nem kaptak meg, én nagyon sok mindent megkaptam díjakban és elismerésekben. Fodor Ákos, aki az egyik legjelentősebb költője volt a 20. századnak, egyetlen díjat se kapott életében. Egy díjat kapott, ha jól emlékszem, Bécsben, amiről senki se tud. És én harcoltam ki neki, amikor az Artisjus kuratóriumában voltam, egy ösztöndíjat, de az nem díj. És amikor hetvenegy-két évesen felterjesztették József Attila-díjra, még akkor is elutasították. Azt mondta nekem nagyon szomorúan, hogy látod, én még egy úttörő díjat se kapok meg, pedig lassan már én is úttörővé öregedtem. Szóval, nem ilyen keserű az én életem. Ilyen szempontból elégedett vagyok a világgal. Volt egy nagy tartozásom a szüleim felé, akik sohasem bocsátották volna meg nekem, hogy nem doktoráltam. De amikor Abony díszpolgárává választottak, csupán azért örültem, mert ott ült édesanyám, téglagyári melós, és látta, hogy a fia végül is elérte azt, amit nagyon kevesek Abonyban. Ott csak olimpiai bajnok meg hasonló díszpolgárok voltak eddig.

► **Ha mind összerakjuk, amiket itt elmondta, az mennyire vonzó egy fiatal számára? Aki most kezdené a pályáját, miért lenne költő?**

✓ Költő nyilván azért, mert ehhez van készítménye. Csak azt nem látom, hogyan dugja ki a fejét egy költő abból a deszkából, amiből vagy millió szög áll ki, vagy pedig teljesen le van gyalulva, és egy szög se látszik. Szoktam mondani, amikor beszélgetek fiatal írókkal, hogy én nem irigylem őket, mert ma már botrányt se lehet csinálni. Mert ha szidod az államfőt, a kormányfőt, ha szidod az amerikai elnököt, lehülyézed, lemarhárod, leseggfejezed, azzal nem történt semmi. Amikor elolvassák, még csak meg se rökönödnek rajta. Ez a közbeszéd részévé vált. Egy fiatal író ma nem tud botrányt csinálni. Nekem annak idején óriási szerencsém volt az általad említett *Arctalan nemzedékkel*, mert akkora botrányt kavart, hogy egy hét alatt az egész ország irodalmilag érdeklődő része meg akarta tudni, hogy ki az a Z. T., akiről addig nem tudtak. Tehát én nem a verseimmel lettem híres és hírhedt egyszerre, hanem a botrányommal, mert akkor még lehetett botrányt csinálni az irodalomban. Lehet, hogy ha nincs az *Arctalan nemzedék*, akkor most nem ülünk itt, és nem beszélgetünk. Én is egy megkeseredett ember lennék, aki befejezte az írást, és valamelyik iskola tanári szobájában számolnám a nyugdíjamig hátralevőt, most már lassan csak két hetet.

► **Mit gondolsz azokról, akik a helyzethez alkalmazkodva próbálják saját magukat menedzselni?**

✓ Nem állítom, hogy ez nekem túl rokonszenves magatartás, mert én magamat sohasem tudtam menedzselni. Sohasem mentem a magam dolgai után. Ha kaptam valamit, azért kaptam, mert adták. De sohasem kértem, és sohasem próbáltam magamat eladni. Most sem, amikor, ugye, a Facebook meg az internet korában nagyon sokan felrakják műveiket a közösségi oldalakra, és ott próbálják szerezni, gyűjteni az embereket. Azt gondolom, ez jó dolog – jó dolog, csak én ezt sohasem csinálnám meg. Valahogy artikulálnia kell magát az írónak. A szerencsésebb fiatal írók kiadókhoz kerülnek, és most már a kiadóknak, azt látom, elég pénzük van ahhoz, hogy akár plakátokon, akár szórólapokon, de nyomják a maguk jelöltjeit. Tehát az önmenedzselőknek nem sok esélyt adok. De azoknak, akik folyóiratokhoz kerülnek, azoknak igen. Nekik van lehetőségük arra, hogy megmutatkozzanak, hogy az arcukat megismerjék, hogy több helyen lássák, hogy sokszor lássák őket. Sőt, még azt is elérik, hogy írják róluk. A legutóbb, amikor beszélgettünk egy pódiumon, a *Szavakon túl* műsorban, azt mondta Urbán Orsolya énekesnő, az egyik meghívott vendég, amikor az érvényesülésről beszélt, hogy vagy megveszi a televízióúság egyik oldalát, vagy alig tud hatásosan eljutni a közönséghez. Akkor jöttem rá, hogy itt egyszerűen vásár folyik, hogy itt kiárulják az arcokat. Azt tudtam, hogy a televízióúság címlapja egymillió forint, vagy most már talán tízmillió is lehet. Amikor egyszer fotóztak a Könyvvilágba, azt mondta nekem a riportot készítő férfiú, hogy milyen kurva jó címlap lenne ebből a fotóból. Akkor, mondom, miért nem lesz? Mert a Kortárs Kiadó nem tudja megfizetni a címlapért az árat, mondja a fotós. Magyarán már a Könyvvilágnál is, tehát az irodalmi műveket közvetítő lapnál is pénzért kerülsz a címlapra. Nem azért, mert te jobb költő vagy, mint a másik, nem azért, mert te jobbat írtál, mint a másik, nem azért, mert érdekesebb, amit csinálsz, mint amit a másik, hanem azért, mert a kiadóknak van pénze megvenni a nyitó oldalt vagy a borítót. Na, most ugyanígy van szerintem a legtöbb révbé jutó, va-

lamennyire révbe jutó költővel, hogy megveszik nekik az utat az ismertséghez, és aztán próbálnak megélni, akkor már könnyebb nekik.

Ennek egy furcsa ellenváltozata ez a slam poetry. Bármennyire furcsa, én nagyon szeretem a slam poetryt. Keveset hallottam, és sohasem műveltem, és elképzelhetőnek tartom, hogy nem is fogom művelni, jóllehet korombeli költők is próbálkoznak, számomra meglehetősen kétes eredményel és inkább komikus, mint komolyan veendő sikerrel. De ezeknek a fiataloknak jól áll az, hogy hintik az irodalmat valamilyen szinten. Akik azt mondják, hogy ez szar, ez gyenge, ez moslák, ez idétlen, ez tele van káromkodással meg obszcenitással, azoknak annyiban igazuk van, hogy ez így van. De nem ez a lényeg. Az a lényeg, hogy a gimnazisták, a tizennégy–húsz év közötti réteg hirtelen az irodalom felé fordul ilyen vagy olyan módon. Csöppet sem irigylem, ha a slam poetryseknek tízezer ember tapsol, nekem meg hatvan vagy ötven. Nem ugyanaz a két dolog. Ráadásul a slam poetrysek végül is megkomolyodnak. Nekem volt egy tanítványom, aki slam poetry fesztiválokra vett részt, azt művelte, és közben meg hozta hozzám a verseit. És most ott tartunk, hogy Mozartot és Händelt hallgat, lehet, hogy az én intenciómra, de már nem a slam poetry érdekli. Tizennyolc éves, lehet, hogy kinőtt belőle, haikukat ír. Egyelőre elég rosszakat, de mindenképp lehet valami.

▼ **Ha egy megfelelő döntéshozó megkérdezné tőled, hogy mit kellene megváltoztatni az irodalmi élet állami finanszírozásán, te mit mondanál? Hogyan lehetne jobb mederbe terelni?**

✓ Nyilván a politikának semmiképp se kellene beleavatkoznia az irodalomba. Hogy ezt hogyan lehetne megcsinálni, azt nem tudom. Valószínűleg nem lehetne megcsinálni, mert ebben nem a politika a bűnös, ez a meggyőződés, hanem az író, aki a politikához dörgölőzik, és így próbál érvényt szerezni magának, így próbál meg előnyhöz jutni.

Felülvizsgálom az ösztöndíjrendszereket. Felülvizsgálom a támogatásokat. Lehet, hogy ugyanoda jutnék, mint ahol most vagyunk, mert az emberi tényezőket nem tudom kiiktatni ebből az egészről. Én mindenesetre egyenlő lehetőséget biztosítanék a különböző folyóiratoknak például. Azt jónak találom, hogy van két-három vezető folyóirat, amelyik többet kap. De az utánuk következőknek, ahány csak van, egy bizonyos összeget, egy viszonylag magas összeget is megítélnék, amiből ők tudnának gazdálkodni. Sosem felejttem el, amikor egyszer egy folyóiratnyitót, hosszú versemért négyezer forintot küldött egy vidéki lap, és én visszaírtam nekik, hogy nem küldöm vissza a papírokat, nem küldök számlát, mert ha én azzal elmegyek a postára, akkor odafelé megiszom egy dupla viszkít egy sörrrel, aztán sorba állok a postán, ott izzadok, visszafelé megint megiszom egy viszkít egy sörrrel, és végül ott vagyok, hogy nincs honoráriumom, és közben még a postaköltséget is én álltam. Erre azt írták, hogy ez rendben van, de akkor még azt a pénzt se fogják megkapni, amit eddig, azt a keveset sem. Nem éhezhetném ki teljesen a kisebb folyóiratokat, ahogy most történik, hanem azokat is bővebben táplálnám. És akkor elképzelhető, hogy életképesebb, élőbb irodalom lenne.

Sok nemzetközi költészeti fesztiválon voltam életemben. De egyen se voltam Magyarországon. Valószínűleg azért, mert nincs is ilyen. Miért van az, hogy Magyarország nem rendez nemzetközi fesztiválokot? Mi akadályozza meg? Mi akadályozza meg azonkívül, hogy ez egy bizonyos összeget kíván, de ez az összeg elmegy, elszóródik másra is. Egy-két nemzetközi fesztivállal azonnal felélénkülne az irodalmi élet. És elindulna a fordítás. Oda-vissza. Tehát máris történne valami, ami most nem történik. Mert most az történik, hogy acsarkodnak jobbról, acsarkodnak balról, és ezzel ki is merül az irodalmi élet. És akkor elképzelhető lenne az is, hogy olvasni kezdenének az emberek. Olvasni kezdenék egymást, hogy ez miért érdemes arra, hogy lefordítsák, vagy miért nem. Valaminek el kellene indulnia, amit én úgy hívok, hogy érdeklődés a másik iránt. Azt, hogy „szolidaritás”, már ki sem merem mondani.